

Kultura polityczna społeczeństwa Irlandii

Autorski komentarz porównawczy do ujęć modelowych Basila Chubba i Johna Coakleya

1. Wprowadzenie

Trudno nie zgodzić się z poglądem, iż istnieje *iunctim* między kształtem systemu politycznego państwa i kulturą polityczną społeczeństwa. Mówiąc precyzyjniej, to system polityczny ma stanowić odzwierciedlenie tej drugiej¹. Opinię tę wypada uzupełnić o stwierdzenie, że zależność ta uzyskuje pełen wyraz wtedy, gdy system polityczny stanowi konsekwencję rdzennej, wykształconej przez wieki kultury politycznej, nie zaś narzuconej, będącej konsekwencją podboju. Z drugiej strony nie znaczy to, że nie są tu dopuszczalne zapożyczenia, co pokazuje właśnie przypadek irlandzki. Taki dwustronny dylemat – w ujęciu kolokwialnym rodem z dywagacji Tewjego Mleczarza – to standard w naukach społecznych, co zresztą dobrze ilustruje ich analityczną pojemność.

Autor nie wkracza w niniejszym artykule w spory definicyjne wokół terminów: „polityka” i „kultura polityczna”. Mnogość interpretacji tego pierwszego zezwala na wybór takiego jego rozumienia, które – pochodząc od naukowego autorytetu – z jednej strony dopomaga w dalszych rozważaniach, z drugiej wszakże skłania do krytycznego osądu. Inspiracją są tu rozważania Bernarda Cricka. Wedle niego, polityka to takie działanie, które umożliwia uzgodnienie „interesów różnych grup społecznych żyjących na obszarze podległym jednej władzy, poprzez przyznanie im udziału w rządach proporcjonalnie do ich znaczenia dla przetrwania i dobrobytu całej wspólnoty”². Crick traktuje ten termin „jako sposób rządzenia podzielonymi społeczeństwami bez zbędnej przemocy”, a zatem w pierwszym rzędzie odnosi go do reżimów politycznych tolerujących opozycję³. Proponuje więc jej rozumienie pasujące głównie do aksjologii liberalnej, co jest dla dalszych rozważań o tyle istotne, że dotyczą one państwa demokratycznego,

¹ Zob. B. Chubb, *The Government and Politics of Ireland*, London 1974, s. 43.

² Cyt. za: B. Crick, *W obronie polityki*, tłum. A. Waśkiewicz, Warszawa 2004, s. 28.

³ *Ibidem*, s. 45, 191.

jakim jest niepodległa Irlandia. Jednakowoż doświadczenia dziejów ludzkości aż nadto wyraźnie pokazują, że polityka w postaci wojny też jest polityką *in extenso*, by przypomnieć klasyczną formułę Karla von Clausewitza (a także jej późniejsze interpretacje)⁴. Z kolei dowodem skutecznej polityki zawsze stawała się umiejętność przeforsowywania własnych interesów przez uprawiające ją podmioty. Te zaś robią to zarówno metodami pokojowymi, jak i zbrojnymi, zmieniając przy okazji sojuszników. Przypomina się tu dewiza lorda Palmerstona o zmiennych sojuszach, ale stałych interesach Wielkiej Brytanii, która to dewiza – niezależnie od jej makiawelicznego wydźwięku – stała się matrycą skutecznego uprawiania polityki⁵. Nie musiało to mieć (i w istocie nie miało) wiele wspólnego z etyką. *Iunctim* między tymi dwoma obszarami należy do wyjątków, te zaś potwierdzają prymat reguły skuteczności.

Kultura polityczna będzie przeze mnie rozumiana jako wykształcony historycznie i powszechnie aprobowany w danej zbiorowości model postzegania polityki, wyodrębniony dzięki afirmowanym wartościom, prezentowanym postawom i charakterystycznym typom zachowań odnoszącym się do instytucji i organizacji politycznych oraz osób je reprezentujących. Takie rozumienie kultury politycznej umożliwia enumeratywne wyszczególnienie jej elementów aksjologicznych. To zaś pozwala na wyjaśnienie, dlaczego w społeczeństwie irlandzkim wykształciły się takie, a nie inne tendencje i struktury polityczne.

Podstawowy wpływ na ich rodowód i ewolucję mają dzieje kraju powiązane z trwającą ponad osiemset pięćdziesiąt lat polityczną i gospodarczą zależnością od Anglii. Zależność ta zaważyła wręcz na pojmowaniu zagadnień polityki przez Irlandczyków, wysuwających na plan pierwszy kwestię uzyskania niepodległości i łączących to z zachowaniem odrębności wyznania religijnego – rzymskiego katolicyzmu. Chcąc określić konsekwencje takiego podejścia do polityki, można by wówczas wskazać szczególną rangę zwłaszcza dwóch zasadniczych orientacji ideologicznych rzutujących na polityczną tożsamość Irlandczyków: nacjonalizmu i konserwatyzmu. Konsekwencją ich znaczącej roli stało się to, że w historii Irlandii oraz w życiu politycznym jej mieszkańców sprzeczności klasowo-warstwowe grały znacznie mniejszą rolę aniżeli zagadnienia nacjonalistyczne. Co ciekawe, ewolucja podziałów politycznych w dwudziestowiecznej Irlandii pokazała dwie wzajemnie antagonistyczne tendencje. W tym miejscu należy wspomnieć, że większa część wyspy Irlandii – złożona z dwudziestu sześciu hrabstw – uzyskała formalną niepodległość dopiero po zakończeniu I wojny światowej. Stało się tak na mocy brytyjsko-irlandzkiego traktatu – znanego w tradycji irlandzkiej pod określeniem „anglo-irlandzki” (Anglo-Irish) – podpisanego w Londynie 6 grudnia 1921 r.⁶ Pozostałe sześć hrabstw

⁴ Zob. F. Ryszka, *Polityka i wojna*, Warszawa 1975, s. 35 i nn.

⁵ Działalność polityczna lorda Palmerstona stała się przedmiotem dociekań naukowych wielu badaczy. Jedną z ostatnich prac jest: D. Brown, *Palmerston: A Biography*, Yale 2010.

⁶ Traktat stanowi fundamentalny punkt odniesienia do rozważań o politycznej ewolucji całej wyspy Irlandii w XX w., stąd też w takim właśnie duchu odnosi się doń wielu badaczy. Por.

na północy wyspy stało się brytyjską prowincją, formalnie samorządną, nazwaną Irlandia Północna. Wspomniana wolna część Irlandii otrzymała status brytyjskiego dominium o nazwie Wolne Państwo Irlandzkie (irl. *Saorstát Éireann*). Na mocy konstytucji z 1937 r., obowiązującej do dzisiaj z wieloma poprawkami, oficjalną nazwą państwa irlandzkiego stało się celtyckie określenie *Éire*. 18 kwietnia 1949 r. weszła w życie uchwalona wcześniej przez irlandzki parlament Ustawa o Republice Irlandii (The Republic of Ireland Act). Było to równoznaczne z wystąpieniem *Éire* z brytyjskiej Wspólnoty Narodów⁷. Trwający wciąż podział wyspy uniemożliwił zarazem wprowadzenie do konstytucji wzmianki o republikańskiej formie państwa. W rezultacie określenie „Republika Irlandii” ma rangę co najwyżej ustawową i nie występuje jako oficjalna nazwa państwa. Ta bowiem będzie mogła stać się faktem prawnie-dzynarodowym dopiero po zjednoczeniu obu części wyspy w jedno państwo.

Od chwili zawarcia traktatu z 1921 r. miała miejsce swoista koegzystencja treści socjalistycznych z nacjonalizmem, jednak ze znaczną przewagą tego drugiego. W efekcie odebrało to irlandzkiej Partii Pracy (Labour Party) szanse na samodzielne objęcie rządów. Ugrupowanie to powstało już w roku 1912, a więc jeszcze w czasach, gdy wyspa Irlandia w całości wchodziła w skład Zjednoczonego Królestwa⁸. Należy zatem do najstarszych w Irlandii, a jego wyborcza słabość i ideologiczne kunktatorstwo powodowały, iż złośliwie nazywano je niekiedy „obiektem rozczarowania dla wszystkich marksistów”⁹. Aż do ostatnich wyborów parlamentarnych w Irlandii niepodległej – 25 lutego 2011 r. – pod względem uzyskanych mandatów plasowało się zawsze na trzecim miejscu wśród partii zasiadających w parlamencie. Istotny stawał się tu zwłaszcza rezultat osiągnięty w Dáilu, czyli izbie wyłanianej w głosowaniu powszechnym i bezpośrednim. W rzeczonych wyborach znalazło się na miejscu drugim. Partia Pracy zawsze też pełniła co najwyżej rolę drugiego składnika w rządach koalicyjnych. W okresie blisko dziewięćdziesięciu lat istnienia niepodległej Irlandii zdarzyło się tak w sumie osiem razy¹⁰. Labourzyści uzyskali opinię ofiary antagonizmu między dwoma głównymi ugrupowaniami o wspólnym, nacjonalistycznym

J. Casey, *Constitutional Law in Ireland*, Dublin 2000, s. 6-9; T.P. Coogan, *De Valera: Long Fellow, Long Shadow*, London 1995, *passim*; idem, *Michael Collins: A Biography*, London 1991, *passim*; R.F. Foster, *Modern Ireland, 1600-1972*, London-New York 1989, s. 506-511; D. Keogh, *The Twentieth-Century Ireland: Nation and State*, Dublin 1994, s. 2 i nn.; J.A. Murphy, *Ireland in the Twentieth Century*, Dublin 1981, s. 27 i nn.; J. O’Beirne Ranelagh, *Historia Irlandii*, tłum. K. Baczyńska-Chojnacka, P. Chojnacki, Warszawa-Gdańsk 2003, s. 196 i *passim*.

⁷ Na temat przedstawionych faktów por. pozycje podane powyżej, a także: W. Konarski, *System konstytucyjny Irlandii*, Warszawa 2005, zwłaszcza s. 5, 8, 31-32; *Konstytucja Irlandii*, wstęp S. Sagan, Warszawa 2006, s. 8-9 i *passim*.

⁸ Zob. M. Manning, *Irish Political Parties*, Dublin 1972, s. 64.

⁹ Cyt. za: J.O. Olsson, M. Sjögren, *Niż nad Irlandią*, tłum. Z. Łanowski, Warszawa 1974, s. 192.

¹⁰ Rezultaty wyborów parlamentarnych por. Tabela I, [w:] W. Konarski, *Pragmatycy i idealisci: rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego*, Pułtusk-Warszawa 2001, s. 280, a także: <http://electionsireland.org/results/general/31dail.cfm> (dostęp: 8.01.2012).

rodowodzie, uosabianym przez powstałą w roku 1908 partię polityczną o nazwie Sinn Féin (irl. My Sami)¹¹. W wyniku rozłamu w jej elicie przywódczej – na tle stosunku do wyżej wymienionego traktatu z 1921 r. – doszło ostatecznie do wyłonienia się dwóch zantagonizowanych wobec siebie partii. Pierwszą była Fianna Fáil (FF – Żołnierze Przeznaczenia), ugrupowanie republikańskie utworzone w 1926 r. przez przeciwników traktatu, obecnie uważane za konserwatywne, drugą zaś Fine Gael (FG – Rodzina Gaelicka), ugrupowanie powstałe w 1933 r., wywodzące się z obozu aprobującego traktat i identyfikowane z doktryną chrześcijańsko-demokratyczną¹². Dyskomfort Partii Pracy pozostawania zwykle trzecim ugrupowaniem irlandzkim w obrazowy sposób podsumował ćwierć wieku temu R. Kenneth Carty. Za polityczną specyfikę Irlandii uznał to, iż „nacjonalizm zadusił (*suffocated*) socjalizm”¹³.

Czynnikiem dodatkowo wpływającym na słabość idei lewicowych wśród Irlandczyków był problem poważnej ilościowo, a także bardzo istotnej jakościowo emigracji irlandzkiej, głównie do Wielkiej Brytanii i USA, a także Australii i – na mniejszą skalę – Kanady, Nowej Zelandii czy Argentyny. Wychodźstwo irlandzkie o charakterze głównie zarobkowym, a więc uwarunkowane ekonomicznie, przybrało masowy charakter od połowy XIX w. Zostało ono zapoczątkowane w trakcie tzw. Wielkiego Głodu (*Great Famine*) z lat 1845-1849. Przyjmuje się, że w okresie tym wyspę Irlandię opuściło około 1 mln osób, zaś właśnie w wyniku głodu zmarło między 1 a 1,5 mln¹⁴. Ranga wielkich liczb nie zanikła i później. Od roku 1840 aż do końca wieku XIX

¹¹ Na temat Sinn Féin por. S. Bachrynowski, *Między angielskim lwem a irlandzką harfą: myśl polityczna irlandzkiego ruchu republikańskiego*, Kalisz 2009, s. 32 i *passim*; B. Feeney, *Sinn Féin: A Hundred Turbulent Years*, Dublin 2004; W. Konarski, *Pragmatycy i idealisci...*, s. 122 i *passim*; F.S.L. Lyons, *Ireland since the Famine*, London 1981, s. 255-256 i *passim*; J. Płachecki, *System polityczny Irlandii: ewolucja i współczesne wyzwania*, Warszawa 2010, s. 49-50 i *passim*.

¹² O tych i innych partiach irlandzkich por. W. Konarski, *Pragmatycy i idealisci...*, zwłaszcza od s. 213 i *passim*; F.S.L. Lyons, *Ireland since the Famine*, *passim*; M. Manning, *Irish Political Parties*, *passim*; J. Płachecki, *System polityczny Irlandii...*, zwłaszcza s. 59-92 i *passim*.

¹³ Cyt. za: R.K. Carty, *Ireland: From Predominance to Competition*, [w:] *Parties and Party Systems in Liberal Democracies*, ed. S.B. Wolinetz, London-New York 1988, s. 224. Studium historyczno-socjologiczne na temat irlandzkiego nacjonalizmu i jego przewagi nad doktryną socjalizmu, poczynszy od okresu bezpośrednio przed uzyskaniem niepodległości aż po lata po II wojnie światowej, przedstawia: E. Rumpf, *Nationalismus Und Sozialismus in Irland: Historisch-soziologischer Versuch über die irische Revolution seit 1918*, Meisenheim am Glan 1959. Zob. także: E. Rumpf, A.C. Hepburn, *Nationalism and Socialism in Twentieth Century Ireland*, Liverpool 1977.

¹⁴ Zob. D.H. Akenson, *The Irish Diaspora: A Primer*, Belfast 1993, s. 18. Trudno się dziwić, że klęska głodu stanowiąca problematykę samą w sobie i powodująca konsekwencje natury emigracyjnej i szerszej demograficznej, stała się punktem odniesienia dla wielu badaczy. Por. *The Great Famine: Studies in Irish History, 1845-52*, ed. R. Dudley Edwards, T. Desmond Williams, Dublin 1997; R.E. Kennedy Jr., *The Irish, Emigration, Marriage and Fertility*, Berkeley 1975; C. Woodham-Smith, *The Great Hunger: Ireland, 1845-1849*, London 1964. Co ciekawe, Wielki Głód stawał się też zarówno punktem początkowym do rozważań o historii kraju, jak i końcowym. Por. F.S.L. Lyons, *Ireland since the Famine*; G.Ó. Tuathaigh, *Ireland before the Famine, 1798-1848*, Dublin 2003.

z Irlandii wemigrowało ogółem około 5 mln ludzi¹⁵. Miało to swoje skutki polityczne: przez ponad sto lat trwał swoisty drenaż kraju z warstw najbardziej upośledzonych ekonomicznie, a więc i najbardziej radykalnych społecznie. Sam przymiotnik „radykalny” w warunkach irlandzkich należy zresztą kojarzyć bardziej z aktywnością o charakterze nacjonalistycznym czy wręcz antybrytyjskim aniżeli lewicowym. Z kolei negatywnym skutkiem demograficznym wychodźstwa z Irlandii okazał się – mający miejsce od czasów Wielkiego Głodu aż do początku lat 60. XX w. (!) – ujemny przyrost naturalny¹⁶.

Za swoisty paradoks wypada uznać to, że wielowiekowy antagonizm anglo-irlandzki nie miał charakteru między państwowego. Przypomnijmy, że aż do wspomnianego roku 1921 Irlandczykom nie udawało się bowiem stworzyć samodzielnie i trwale funkcjonującego państwa narodowego. Model stosunków etniczno-narodowych wytworzony w tym okresie w ramach najpierw Anglii, a później Wielkiej Brytanii bywa nazywany kolonializmem wewnętrznym. Określenie to spopularyzował w latach 70. XX w. Michael Hechter – czyniąc punktem odniesienia zwłaszcza Wyspy Brytyjskie – choć nie on je wymyślił¹⁷. Najkrócej mówiąc, termin ten obrazuje sytuację ekonomicznego uprzywilejowania jednej zbiorowości etnicznej (narodowej) względem innej lub innych, zamieszkujących konkretne państwo. Ta pierwsza uzyskuje pozycję dominującego centrum, podczas gdy stałe podporządkowanie jej innych grup nadaje im charakter upośledzonego peryferium. Dodajmy, iż położenie takiej zbiorowości może być postrzegane nie tylko z ekonomicznego punktu widzenia, ale też i z geograficznego. Połączenie obu tych czynników z etnicznością dzieli ludność danego państwa na kolonizujących (uprzywilejowanych) i kolonizowanych (podporządkowanych). Celem tych pierwszych jest monopolizowanie, także prawne, swoich przywilejów i w konsekwencji instytucjonalizacja swojej pozycji, dzięki czemu zapewniają oni sobie wysoki prestiż społeczny. Z kolei przedstawiciele zbiorowości upośledzonej w swej masie pozbawieni są szans na uzyskanie takiej pozycji. Mogą ją osiągnąć tylko nieliczni i to za cenę wyrzeczenia się istotnych cech swojej tożsamości. Taki system stratyfikacji petryfikuje istnienie dwóch odrębnych i wzajemnie zantagonizowanych identyfikacji etnicznych. W ten sposób kolonializm wewnętrzny odzwierciedla kulturowo uwarunkowany podział pracy. W rezultacie negatywne konsekwencje nierównomiernego rozwoju gospodarczego, zwłaszcza długotrwałe i celowo utrzymywanego na danym terytorium, mogą doprowadzić do wybuchu konfliktu etnicznego. Wymownym potwierdzeniem takiej tezy stał się antagonizm

¹⁵ Zob. P. Clancy, *Continuity and Change in Irish Demographic Patterns*, [w:] *Ireland & Poland: Comparative Perspectives*, ed. P. Clancy, M. Kelly, J. Wiatr, R. Żółtaniecki, Dublin 1992, s. 159.

¹⁶ *Ibidem*, s. 158.

¹⁷ Michael Hechter sięgnął do terminu, którego autorem stał się nieco wcześniej Amerykanin Robert Blauner. Tenże pojęcie to odnosił do położenia zbiorowości będących pozostałościami rdzennych mieszkańców Ameryki Północnej, czyli Indian, a także Meksykanów. Zob. M. Hechter, *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536-1966*, London 1975.

irlandzko-angielski, a w nieco mniej dramatycznym stopniu także szkocko- i walijsko-angielski. Właśnie dlatego Hechter uznał je za stosowną egzemplifikację kolonializmu wewnętrznego i to trwającego setki lat. Naturalnie przykładów podobnych sytuacji można znaleźć bez liku w dziejach wielu państw w Europie i poza nią.

Na fali powstawania państw narodowych po zakończeniu I wojny światowej z grona narodów celtyckich tylko Irlandczykom udało się uzyskać taki status. Irlandzkie państwo narodowe, choć nie obejmowało obszaru całej wyspy Irlandii, było najmłodszą demokracją europejską z grona tych, które powstały bezpośrednio po tej wojnie. Kwestią łączącą Irlandczyków z większością narodów środkowo- i wschodnioeuropejskich stał się więc nie tylko wielowiekowy brak własnego państwa, ale i szczególna ranga kultury (w tym genealogii, języka czy religii), która stawała się czynnikiem decydującym w uzyskaniu miana narodu aspirującego do własnego państwa. Tym z kolei, co różniło ich od Polaków, Czechów i Słowaków, narodów bałtyckich czy bałkańskich, stał się los byłego ciemiężcy po zakończeniu wojny. Oto bowiem Irlandia stała się jedynym państwem narodowym, które powstało jako efekt swoistej, choć ograniczonej koncesji ze strony mocarstwa, które tę wojnę wygrało. Wszystkie pozostałe państwa wyłoniły się w rezultacie albo całkowitej fragmentacji byłego mocarstwa (Austro-Węgry), albo gruntownej zmiany jego granic jako konsekwencji zakończonej wojny (Rosja carska, II Rzesza Niemiecka).

Wspomniana wyżej rola nacjonalizmu i konserwatyzmu łączy się bezpośrednio z profilem ideologicznym najbardziej wpływowych partii irlandzkich. Nacjonalizm oraz konserwatyzm, wzajemnie się zresztą przenikające, u progu uzyskania przez Irlandię niepodległości stworzyły niezwykle ważne ramy, wyznaczające obszar politycznej działalności przyszłym partiom w aspekcie ich oblicza ideologicznego. Innymi słowy, jak pokazały losy dalszego rozwoju politycznego kraju, ugrupowanie o dużych ambicjach politycznych nie mogło sobie pozwolić na odrzucenie obu tych orientacji równocześnie. W ujęciu dla niej korzystnym potwierdza to przykład partii Fianna Fáil, przez długie lata dominującej, w niekorzystnym zaś wspomniany już przykład irlandzkich laburzystów¹⁸.

Jak pokazują przykłady z wielu krajów, dana partia może liczyć na silne wpływy dopóty, dopóki jej program nie kłóci się z najczęściej występującymi, a ukształtowanymi historycznie, poglądami politycznymi występującymi w konkretnym społeczeństwie. Nie znaczy to oczywiście, że treści programowe partii uważanych za antysystemowe nie mogą być przez to interesujące czy też z założenia uniemożliwiają aktywne ich oddziaływanie na postawy społeczne. Z drugiej jednak strony wpływ programów partyjnych na społeczeństwo posiada pewne uwarunkowane historycznie i społecznie ograniczenia, wynikające właśnie z cech charakterystycznych kultury politycznej społeczeństwa. To zaś stwarza przesłanki ku szybszemu uzyskaniu wpływów społecznych przez jedną partię kosztem innej.

Potwierdza to właśnie *casus* Irlandii i dlatego uwydatnienie komponentów *alias* cech własnych kultury politycznej społeczeństwa irlandzkiego pozwala zrozumieć

¹⁸ Zob. W. Konarski, *A Predominant Party System: The Case of Ireland*, Warszawa 1994.

specyfikę systemu politycznego tego państwa, a także demonstrowane zachowania społeczne.

2. Komentarz na kanwie typologii Basila Chubba

Kompleksowe rozważania na temat czynników charakteryzujących tę kulturę już ponad czterdzieści lat temu przedstawił politolog Basil Chubb. Ten urodzony w Wielkiej Brytanii badacz, a zarazem obywatel Irlandii od początku lat 70. XX w. słusznie nazywany jest „ojcem nauk politycznych w Irlandii”¹⁹. Ponad czterdzieści lat temu przedstawił komponenty/cechy kształtującej się na przestrzeni wieków kultury politycznej Irlandczyków. Modelowe ujęcie jego autorstwa pokazało niewielką płynność teje, jeśli zważyć, że faktyczna modernizacja społeczeństwa Irlandii to fenomen, którego początki należy kojarzyć dopiero z jej przyjęciem do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (i innych Wspólnot), co nastąpiło w roku 1973. Jako komponenty te Chubb wymienia: wpływ brytyjski, nacjonalizm, zanikające społeczeństwo chłopskie, katolicyzm irlandzki, autorytaryzm (rozumiany tu jako przesadne posłuszeństwo wobec rodzimych instytucji symbolizujących władzę), lojalność oraz antyintelektualizm²⁰.

W powyższym zestawie badacz ten wyróżnił *expressis verbis* nacjonalizm, traktowany przezeń jako jedna z podstawowych cech kultury politycznej społeczeństwa irlandzkiego. Co ciekawe, nie wymienił jednak dosłownie konserwatyzmu. Ta niekonsekwencja jest jednak pozorna. W istocie bowiem – nie licząc dwu wymienionych przezeń pierwszych cech, ale komasując pozostałe – naturalne staje się, iż praktycznie składają się one na szeroko rozumiany konserwatyzm. Samo zdefiniowanie konserwatyzmu natrafia na trudności z uwagi na wieloznaczny charakter tego pojęcia, co zresztą łączy je z nacjonalizmem. I w jednym, i w drugim przypadku sformułowanie powszechnie przyjętych definicji staje się niezwykle trudne, by nie rzec niemożliwe. W nawiązaniu do nacjonalizmu syntetycznie oddaje to Benedict Anderson, stwierdzając: „Chociaż wpływy nacjonalizmu na świat współczesny są ogromne, brak jest jego wiarygodnej teorii”²¹.

¹⁹ Por. http://www.tcd.ie/Political_Science/docs/basilchubb.pdf; <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/basil-chubb-645875.html> (dostęp: 28.09.2011).

²⁰ B. Chubb omawia te komponenty w swej informacyjno-analitycznej, cytowanej już pracy: *The Government and Politics of Ireland*, s. 44-57. Z jego uwagami korespondują te, które zamieszczają dwaj inni autorzy, kolejno: T. Garvin, *Local Party Activists in Dublin: Socialisation, Recruitment and Incentives*, „British Journal of Political Science” 1976, vol. 6, no. 3, s. 371 oraz P. Mair, *The Autonomy of the Political: The Development of the Irish Party System*, „Comparative Politics” 1979, vol. 3, no. 4, s. 456. Do poglądów jeszcze jednego – jest nim wspomniany w tytule John Coakley – powrócę w dalszej części artykułu.

²¹ Cyt. za: B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, tłum. S. Amsterdamski, Kraków 1997, s. 17.

Nieodzwonne wydaje się tu rozróżnienie dwóch podejść czy też sposobów rozumienia konserwatyzmu, co jest ważne w momencie przyporządkowania go określonej działalności społecznej. Można go bowiem rozumieć albo jako postawę społeczną, albo jako doktrynę polityczną. Przykład Irlandii wymownie potwierdza, że konserwatyzm jako postawa społeczna jest typowy dla tego społeczeństwa (czy też składa się na jego zasadniczą cechę wizerunkową) od wieków. W ujęciu ogólnym potwierdza to wielu badaczy, jak choćby Zbigniew Stawrowski, wedle którego „choć konserwatyzm jako ruch polityczny jest fenomenem stosunkowo niedawnym, to postawa konserwatywna wydaje się być ponadczasowa”²². Tym samym jest chronologicznie wcześniejszy od konserwatyzmu jako doktryny, co – w świetle powyższej opinii – jest tu bardziej konstatacją aniżeli szczególnie odkrywczym poglądem. Idąc tym tropem i odwołując się do faktów zawartych w historii Irlandii, można wręcz powiedzieć, że konserwatyzm w przekroju wieków jako zestaw wartości był propagowany i umacniany w społeczeństwie irlandzkim ze zróżnicowaną intensywnością. Spowodowało to wykształcenie w nim określonych postaw społecznych będących swoistą linią obrony, zwłaszcza przed konsekwencjami polityczno-kulturowymi panowania angielskiego.

Traktowanie pojęcia konserwatyzmu jako doktryny jest kwestionowane przez wielu badaczy, którzy sprowadzają jego użyteczność do poziomu metody opisu rzeczywistości czy też sposobu reagowania na społeczne przemiany. Przyjmuje się niemniej, iż konserwatyzm jako filozofia polityczna kształtował się od połowy XVIII stulecia. I dalej, chronologiczne odniesienie się do konserwatyzmu skłania do przywołania poglądu identyfikowanego z nim klasyka. Edmund Burke – o nim bowiem tu mowa – nie wykluczał zmian, lecz wprowadzane zmiany należało, jego zdaniem, zabezpieczać. Opinia ta wynika z samej semantyki terminu „konserwatyzm”, który pochodzi od łacińskiego słowa *conservare* (zachowywanie, przechowywanie, utrzymywanie, pozostawienie bez zmian). Powstanie tego terminu przypisuje się francuskiemu pisarzowi François-René de Chateaubriandowi, wydawcy pisma „Le Conservateur”²³. I tu dwa paradoksy. Po pierwsze, kojarzony z konserwatyzmem Burke nie był w istocie konserwatystą, tylko „Wigiem o reformatorskich i protoliberalnych poglądach na główne kwestie tamtego czasu, włączając w to Indie, Irlandię, Amerykę i Parlament”²⁴. Ryszard Skarżyński odnotowuje z kolei paradoks merytoryczny, wedle którego: „Między konserwatystami brakuje zgodności nie tylko w przedmiocie tego, co winno być zachowywane, ale również tego, jaki rodzaj i zakres zmian jest dopuszczalny”²⁵. Na ten brak zgodności powołują się też inni, by wspomnieć Jerzego

²² Cyt. za: Z. Stawrowski, *Konserwatyzm a religia chrześcijańska*, [w:] *Religia i konserwatyzm: sprzymierzeńcy czy konkurenci*, red. P. Mazurkiewicz, S. Sowiński, Wrocław-Warszawa-Kraków 2003, s. 32.

²³ Zob. P. Śpiewak, T. Merta, *Państwo z zasadami*, [w:] *Z demokracją na ty*, red. T. Merta, E. Morawska, M. Płatek, M. Podbielkowski, P. Śpiewak, A. Waśkiewicz, Warszawa 2004, s. 105.

²⁴ Cyt. za: *Słownik politologii*, red. B. Walicka, Warszawa 2008, s. 261.

²⁵ Cyt. za: R. Skarżyński, *Konserwatyzm: zarys dziejów filozofii politycznej*, Warszawa 1998, s. 13.

Szackiego, Ryszarda Legutkę czy Marcina Króla. Wątki akcentujące paradoksy konserwatyizmu wzbudzają zainteresowanie wielu autorów. Naturalnie nie sposób ich wyczerpać.

W celu określenia specyfiki konserwatyizmu irlandzkiego jako kontrpunktu można przedstawić pogląd Stanisława Gebethnera na temat konserwatyizmu brytyjskiego. Wedle uczonego, naczelną zasadą tegoż konserwatyizmu jest ochrona porządku społecznego, opartego głównie na własności kapitalistycznej²⁶. Odwołując się do doświadczeń Irlandii, wypada tu uwypuklić takie wartości, jak ochrona porządku społecznego, opartego głównie na prywatnej własności ziemi, silna w społeczeństwie tradycja klerykalna oraz spajające to założenie o sprzeciwianiu się jakiegokolwiek obcej dominacji. Ewentualne zmiany – jeżeli stają się konieczne – nie mogą podważać ochrony własności prywatnej, a więc podstawy panowania ekonomicznego, a w konsekwencji politycznego i ideologicznego burżuazji czy właścicieli ziemskich. Dlatego też zmiany te nie mogą mieć charakteru zasadniczego. Za główne doktrynalne założenia konserwatyizmu w ujęciu ogólnym można zatem przyjąć: (a) ochronę własności prywatnej; (b) działanie na rzecz zachowania podziałów stratyfikacyjnych; (c) opieranie się na elementach tradycji przy organizowaniu życia politycznego i (d) przeprowadzanie tylko tych zmian, które nie naruszają pozycji grupy panującej. Jeżeli konserwatyizm jako doktryna polityczna wpływa na postępowanie grup tworzących społeczeństwo, wówczas można mówić o tworzeniu przezeń konserwatywnych postaw społecznych. To właśnie pokazuje historyczna ewolucja społeczeństwa irlandzkiego.

Powracając do zestawu Chubba, bez większych trudności daje się zauważyć związek podanych przezeń komponentów kultury politycznej, oprócz nacjonalizmu i wpływu brytyjskiego, ze zdefiniowanym powyżej konserwatyżmem. Rozpatrzmy zatem cechy wyszczególnione przez Chubba.

2.1. Wpływ brytyjski

Wpływ brytyjski (rozumiany także jako dziedzictwo wpływu angielskiego) miał znaczenie decydujące dla powstania zarówno nacjonalizmu irlandzkiego, jak i konserwatyizmu. Niszcząc etnopolityczną organizację społeczeństwa irlandzkiego oraz naruszając podstawy rodzimej kultury irlandzkiej, stawał się nie do przyjęcia zwłaszcza dla niższych warstw kolonizowanej ludności. W tym kontekście nie można też pominąć oddziaływania innych państw, motywowanego zwłaszcza ich interesami politycznymi. Wystarczy przywołać wpływy hiszpańskie, francuskie, niemieckie czy amerykańskie. Te ostatnie należy kojarzyć ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki, których znaczenie dla losów Irlandii uległo zintensyfikowaniu zwłaszcza od momentu zwiększenia się skali emigracji irlandzkiej podczas Wielkiego Głodu i w dekadach,

²⁶ Zob. S. Gebethner, *Rząd i opozycja Jej Królewskiej Mości w systemie politycznym Wielkiej Brytanii*, Warszawa 1967, s. 44-45, 50.

które po nim nastąpiły²⁷. To właśnie wtedy proirlandzka wrażliwość wielu opinio-
twórczych środowisk w USA nierzadko była odbierana przez władze brytyjskie jako
zagrożenie dla stosunków Londynu z Waszyngtonem²⁸.

Wpływy hiszpańskie, francuskie i niemieckie należy rozumieć jako efekty działań
konkretnych państw skierowanych przeciwko politycznej pozycji Anglii (a później
Wielkiej Brytanii) i pozostające w zbieżności z różnorodnymi dążeniami Irlandczy-
ków na rzecz emancypacji politycznej Irlandii. Konsekwentnie więc: (i) zaintereso-
wanie tych państw irlandzką kwestią narodową stanowiło z reguły środek do celu,
którym stawało się albo zniszczenie, albo naruszenie pozycji Anglii na różnych po-
lach; (ii) Irlandia miała stać się dla nich dogodną bazą wypadową do działań prze-
ciwko Anglii, a tym samym w jakimś stopniu pełnić rolę instrumentalną wobec ich
długofalowych interesów; (iii) zaangażowanie tych państw, z reguły krótkotrwałe,
przybierało charakter militarny, wywiadowczy czy dyplomatyczny. Należy pamiętać,
że: (a) kanwą do polityki Hiszpanii (także sprzymierzonych z nią papieży) wobec
Irlandii stała się obrona katolicyzmu jako religii prześladowanej przez Anglię, po-
cząwszy od proklamowania anglikanizmu jako religii państwowej przez króla Hen-
ryka VIII; formalną podstawą pretensji hiszpańskich stało się rzucenie na królową
Elżbietę I klątwy przez papieża Piusa V w 1570 r., która to klątwa pozbawiała ją prawa
do panowania, a jej poddanych zwalniała z obowiązku posłuszeństwa wobec królo-
wej²⁹; (b) zaangażowanie Francji w sprawy irlandzkie, głównie militarne, dotyczyło
zwłaszcza ostatnich dekad dwóch wieków: XVII oraz XVIII³⁰, i wreszcie (c) zaintere-
sowanie Irlandią ze strony II, a następnie III Rzeszy Niemieckiej miało doprowadzić
do dezorganizacji tyłów brytyjskich w czasie I i II wojny światowej³¹.

Wpływy Stanów Zjednoczonych Ameryki spełniały i spełniają do dziś bardzo
ważną rolę w życiu Irlandczyków. Istotne stają się tu, kolejno: (i) znaczenie USA
jako kraju, który przyjął wielką liczbę emigrantów irlandzkich, zwłaszcza w drugiej
połowie XIX w.; (ii) prestiż Stanów Zjednoczonych jako kraju, który sympatyzował

²⁷ Znaczenie USA w szeroko rozumianej problematyce irlandzkiej poruszają liczne pra-
ce. W tym miejscu można wymienić następujące pozycje ujmujące tę kwestię kompleksowo:
D.H. Akenson, *The United States and Ireland*, Cambridge 1973; *America and Ireland, 1776-1976:
The American Identity and the Irish Connection*, ed. D.N. Doyle, R. Dudley Edwards, West-
port-London 1980; T.N. Brown, *Irish-American Nationalism, 1870-1890*, Philadelphia-New
York 1966; C.C. Tansill, *America and the Fight for Irish Freedom, 1886-1922*, New York 1957.

²⁸ Zob. J.A. Murphy, *The Influence of America on Irish Nationalism*, [w:] *America and Ire-
land, 1776-1976...*, s. 110.

²⁹ Por. S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Wrocław 1977, s. 170 i nn.; J. O'Beirne Rane-
lagh, *Historia Irlandii*, s. 60-61; W.V. Shannon, *The American Irish: A Political and Social Portrait*,
Amherst 1989, s. 4.

³⁰ Por. S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, s. 237-240, 269-270; J. O'Beirne Ranelagh, *Hi-
storia Irlandii*, s. 73-75, 89-90.

³¹ Por. R. Dudley Edwards, *Patrick Pearse: The Triumph of Failure*, Swords 1990, s. 223-
-224; R. English, *Irish Freedom: The History of Nationalism in Ireland*, London 2006, s. 275-276;
R. Fisk, *In Time of War: Ireland, Ulster and the Price of Neutrality, 1939-1945*, London 1987, *pas-
sim*; E. Stephan, *Spies in Ireland*, London 1963.

z dążeniem Irlandczyków do uzyskania niepodległości oraz finansował irlandzką działalność niepodległościową, w tym paramilitarną (np. ruch Fenian, Irlandzka Armia Republikańska)³²; (iii) aprobata amerykańskiego modelu kultury politycznej, odpowiadającego irlandzkiej walce o wolność; (iv) rola obywateli USA pochodzenia irlandzkiego w życiu politycznym, gospodarczym i kulturalnym USA oraz w kierunku rozwijania współpracy z krajem przodków³³.

Warto zauważyć, że Irlandczycy jako ludzie o silnie splecionych z religią wymogach życia i sceptyczni wobec amerykańskiej swobody obyczajowej jednocześnie aprobują pozycję Stanów Zjednoczonych jako supermocarstwa oraz kraju zamieszkanego przez potomków emigrantów irlandzkich. Amerykanie irlandzkiego pochodzenia zawsze odgrywali znaczącą rolę w realiach społeczno-politycznych USA. Nie rozwijając szerzej tego wątku, wystarczy powiedzieć, że do korzeni irlandzkich – co prawda wedle nieprecyzyjnych kryteriów – przyznaje się od 38 do 44 mln mieszkańców USA³⁴. Nie jest zatem zaskoczeniem, że na temat roli tej etnicznej społeczności istnieje już obszerna i głównie anglojęzyczna literatura. Związki z USA mają silny wpływ także i na to, że lewicowe prądy polityczne nie posiadały zwykle znaczącej popularności w społeczeństwie Irlandii. Z kolei rola Stanów Zjednoczonych jako antagonisty ZSRR w okresie „zimnej wojny” zyskiwała w Irlandii niemal powszechne poparcie. Jednoznacznie wyraził to Seán Lemass, premier irlandzki z lat 1959-1966. W roku 1962 potępił komunizm, nazywając USA „strażnikiem i gwarantem wolnego świata”³⁵. Takie postrzeganie Ameryki zyskiwało akceptację większości społeczeństwa irlandzkiego, a zarazem umacniało w nim poglądy konserwatywne.

³² Por. J. Adams, *The Financing of Terror: How the Groups that Are Terrorizing the World Get Money to Do It*, New York 1986, s. 135-155; M. Kenny, *The Fenians: Photographs and Memorabilia from the National Museum of Ireland*, Dublin 1994, *passim*; C.C. Tansill, *America and the Fight...*, *passim*.

³³ Terence Sheehy we wstępie do swego albumu o Irlandii (*Ireland and Her People*, Dublin 1983) wymienia dwunastu prezydentów USA pochodzenia irlandzkiego (s. VI). O irlandzkim pochodzeniu Ronalda Reagana informuje artykuł *The Irish Ancestry of President Reagan*, zamieszczony w biuletynie irlandzkiego MSZ („Ireland Today”, April 1981). Spośród ogółu prezydentów bohaterem największej liczby prac pozostaje John F. Kennedy. W sposób całościowy pisali o nim m.in.: A.M. Schlesinger Jr., *A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House*, New York 1971 oraz T.H. White, *The Making of the President, 1960*, New York 1961. Interesujące, że twórcą projektu, wedle którego zbudowano siedzibę prezydentów amerykańskich, tzw. Biały Dom, był James Hoban, z pochodzenia Irlandczyk. Dodajmy do tego powinowactwo Billa Clintona z irlandzką rodziną Cassidy.

³⁴ Por. W.J. Clinton, *Remarks at the American Ireland Fund Dinner, Weekly Compilation of Presidential Documents*, March 22, 1993, s. 440-441; M. Hout, J.R. Goldstein, *How 4,5 million Irish Immigrants became 40 million Irish Americans: Demographic and Subjective Aspects of the Ethnic Composition of White Americans*, „American Sociological Review” 1994, vol. 59 (1), s. 64-82.

³⁵ Cyt. za: J.A. Murphy, *Ireland in the Twentieth Century*, s. 148. Autorem biografii Seána Lemassa jest J. Horgan, *Séan Lemass: The Enigmatic Patriot*, Dublin 1999.

2.2. Nacjonalizm

Uważane za klasyczne, a zarazem związane z rozumieniem nacjonalizmu zaproponował – jeszcze w okresie międzywojennym – Hans Kohn, stwierdzając, że jest to „stan umysłu, w którym najwyższą lojalność jednostka odczuwa wobec państwa narodowego”³⁶. Z poglądu Kohna wynika więc, że to państwo narodowe staje się wyrazem najwyższej lojalności ze strony nacjonalistów, uzyskując zarazem rangę strategicznego celu ich działań. Kohn połączył w ten sposób aspekt wartościujący ze skutkowym. Jak pokazuje obserwacja wielu ruchów nacjonalistycznych z perspektywy ponad dwustu ostatnich lat, mogą też one mieć cele taktyczne. Wystarczy wspomnieć liczne przykłady autonomii terytorialnych *alias* regionalnych, ale i też kulturalno-oświatowych. Ponad czterdzieści lat temu pojawił się pogląd, wedle którego termin „nacjonalizm” – jako dosłownie zastosowany – zaistniał w roku 1798. Wtedy jednak się nie zakorzenił. Stało się tak dopiero, począwszy od roku 1830³⁷. Od tej pory zrobił zawrotną karierę jako szeroko rozpowszechniony, choć o zmiennej aksjologicznie treści, stając się potężną ideologią o randze integracyjnej. Tak właśnie rozumianą rolę nacjonalizmu podkreślają liczni badacze, utrzymując, że: „W XIX i XX wieku nacjonalizm stanowił największą siłę polityczną”³⁸, albo też że: „Wiek dwudziesty to wiek nacjonalizmu, pannacjonalizmu”³⁹.

Powyższe spostrzeżenia dobrze komponują się z egzemplifikacją nacjonalizmu w warunkach irlandzkich zarówno pod względem wyrażanych wartości, jak i przyjętych przezeń form wyrazu. Także tam stał się bowiem i ideologią integracyjną, co potwierdza specyfikę nacjonalizmu w ogóle, i postawą społeczno-polityczną (bądź formą zachowania). Narodzin tego fenomenu należy szukać właśnie u schyłku wieku XVIII. Jest więc nacjonalizm irlandzki zjawiskiem o randze fundamentalnej dla zrozumienia najnowszych dziejów całej wyspy Irlandii. Od dawna stanowi obiekt zainteresowania licznych badaczy – nie tylko Irlandczyków – odwołujących się do jego inspiratorów, wartości i przybieranych form ekspresji. Irlandzki ruch polityczny na rzecz emancypacji narodowej inspirowany był głównie przez średnią burżuazję i przedstawicieli wolnych zawodów, także przy udziale chłopstwa. Występował nie tylko przeciw imperialnemu sąsiadowi, lecz zwalczał także anglo-normandzką arystokrację (*ascendancy*) uważaną za zwolennika podległości wobec Londynu i rzecznika jego interesów⁴⁰.

³⁶ Cyt. za: H. Kohn, *Nationalism: Its Meaning and History*, New York 1965, s. 9.

³⁷ Zob. W. Connor, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, New Jersey 1994, s. 98, 115.

³⁸ Cyt. za: U. Alter matt, *Sarajewo przestrzega: etnonacjonalizm w Europie*, tłum. G. Sowiński, Kraków 1998, s. 23.

³⁹ Cyt. za: S. Jedynak, *Refleksje historyka myśli społecznej w sprawie problematyki narodu, czyli Est modus in rebus, [w:] Być w narodzie: szkice o idei narodu, narodowej kulturze i nacjonalizmie*, red. L. Zdybel, Lublin 1998, s. 23.

⁴⁰ O fenomenie *ascendancy* por. P. Buckland, *Irish Unionism*, vol. 1: *The Anglo-Irish and the New Ireland. 1885-1922*, Dublin 1972, *passim*; R.F. Foster, *Ascendancy and Union*, [w:] *The Oxford*

Nacjonalizm irlandzki do chwili powstania Wolnego Państwa Irlandzkiego można scharakteryzować jako zjawisko funkcjonujące zarówno na forum brytyjskiej Izby Gmin, jak i poza nią w postaci organizowanych na skalę masową wieców politycznych czy wreszcie powstań zbrojnych, a także aktów terroru indywidualnego. Jego główną i wspólną wartością stanowiła idea wolnej Irlandii pod względem politycznymi częstokroć też gospodarczym, a także charakteryzująca się wyraźną odmiennością kulturową na tle nie tylko narodów europejskich, ale i innych, zamieszkujących Wyspy Brytyjskie.

Z kolei podstawowe wartości nacjonalizmu w okresie po 1921 r. skupiały się wokół postulatów utworzenia zjednoczonej, nieograniczonej pod względem atrybutów niepodległości i republikańskiej Irlandii [podkr. w obu akapitach – W.K.].

To, że jeszcze przed powstaniem niepodległego państwa irlandzkiego nacjonalizmowi został nadany charakter republikański, wytyczyło podstawową granicę między siłami antybrytyjskimi i ugodowymi.

Nie rozwijając wątków zarysowanych wyżej i równocześnie odnosząc się do kultury politycznej Irlandczyków jako sedna niniejszych rozważań, można wyodrębnić dwa podstawowe oblicza ich nacjonalizmu: antybrytyjskie i kulturowe. To pierwsze stanowi rezultat negatywnych i przedstawionych już doświadczeń historycznych. To drugie jest skoncentrowane wokół problematyki języka irlandzkiego, a zwłaszcza jego ponownego „odkrycia” przez inteligencję irlandzką w końcu XIX w. Miało ono dopomóc w zahamowaniu anglicyzacji Irlandczyków, której przyspieszenie nastąpiło od 1831 r., kiedy to władze brytyjskie wprowadziły nowy system oświatowy. Jego podstawą stały się tzw. szkoły krajowe (*national schools*), oficjalnie mające spowodować alfabetyzację dzieci irlandzkich. Ukrytym celem tej „reformy” stało się natomiast wyeliminowanie celtyckiego języka irlandzkiego z życia tychże dzieci. System ten okazał się na tyle skuteczny, iż na początku wieku XX na 4,6 mln mieszkańców całej wyspy językiem tym umiało się posługiwać zaledwie około 600 tys. osób, przy czym tylko 30 tys. mówiło nim na co dzień⁴¹. Próbę postawienia tamy językowemu wynaradawianiu Irlandczyków, czyli – jak zostało to określone – ich „odangielszczeniu” podjęła w roku 1892 grupa patriotycznie zorientowanych intelektualistów na czele z Douglassem Hyde’em, młodym naukowcem, co ciekawe protestantem, wiele lat później wybranym na pierwszego prezydenta Irlandii⁴². Wysiłki w tym kierunku kontynuowały rządy irlandzkie od chwili oficjalnego powstania państwa. Paradoksem stało się to, iż potrzebę przywrócenia irlandzkiemu rangi języka powszechnie

History of Ireland, ed. idem, Oxford 1992; L. Paul-Dubois, *Irlandia współczesna i kwestia irlandzka*, Warszawa 1909, s. 34-39 i *passim*.

⁴¹ Zob. E. i A.F. Majewicz, *Języki celtyckie na Wyspach Brytyjskich*, Wrocław 1983, s. 10.

⁴² Por. M. Dillon, Douglas Hyde, [w:] *The Shaping of Modern Ireland*, ed. C. Cruise O’Brien, London 1970; J.O. Olsson, M. Sjögren, *Niż nad Irlandią*, s. 113; S. Ó Riain, *Irlandia w XIX wieku – problem zanikającego języka irlandzkiego i jego ochrona w przyszłości. Język irlandzki. Unia Europejska, tożsamość i zachowanie różnorodności językowej*, Poznań 1999, s. 17.

używanego doceniały głównie szeroko pojęte elity polityczno-administracyjne i intelektualne. W mniejszym stopniu natomiast zainteresowane było tym społeczeństwo. Wielokrotnie przypominanym przez znawców ideałem w tym względzie jest udana rewitalizacja języka hebrajskiego w Izraelu. Jak dotąd, skutki takich działań w Irlandii są mizerne i to mimo uczynienia irlandzkiego pierwszym językiem urzędowym, co stwierdza art. 8 Konstytucji z 1937 r.⁴³ W istocie jednak absolutna dominacja języka angielskiego cały czas pozostaje niezagrożona. Wypada nadmienić, że irlandzki – niezależnie od tego, że jest nauczany w szkołach – pozostaje obiektem zainteresowania głównie ze strony jego koneserów. Ci zaś rozpoznają się w ciekawy sposób. W widoczne miejsce, np. w klapę marynarki, wpinają sobie małe odznaki o kształcie kręgu (czy kółka) w trzech kolorach, odpowiadających posiadanej pozycji społecznej: brązowym, srebrnym lub złotym. Dzięki temu wiadomo, kto z kim i na jakim poziomie może w języku irlandzkim porozmawiać.

W odniesieniu do problematyki kultury politycznej warto zauważyć oryginalny – osadzony na kanwie polityczno-prawnej – sposób podkreślenia potrzeby obecności tego języka w życiu publicznym. Już w momencie utworzenia Wolnego Państwa zapoczątkowano tradycję, usankcjonowaną w obu dotychczasowych konstytucjach: z 1922 i 1937 r., określania instytucji i urzędów państwowych w języku irlandzkim. Tradycja ta jest utrzymana do chwili obecnej⁴⁴.

2.3. Zanikające społeczeństwo chłopskie

Wprowadzając określenie „zanikające społeczeństwo chłopskie” (*dying peasant society*) Chubb przypomina specyfikę Irlandii jako kraju przez wieki tradycyjnie rolniczego⁴⁵. Ten fragment jego rozważań potwierdza rangę irlandzkiego konserwatyizmu społecznego. Wedle tego badacza:

[...] silny, prawie niewzruszony konserwatyzm panuje na większości obszarów tego kraju. Spowodowane jest to dominacją właścicieli drobnych gospodarstw rolnych, grupy – powstałej w wyniku krajowej polityki redystrybucyjnej, ustanowionej pod koniec wieku dziewiętnastego przez rząd brytyjski i kontynuowanej po uzyskaniu niepodległości.

I dodaje dalej:

Tylko na obszarach najbiedniejszych, na peryferiach, wykształcił się niespokojny i ubogi radykalizm chłopski. Gdzie indziej istnienie drobnych gospodarstw powoduje,

⁴³ Zob. *Konstytucja Irlandii*, s. 35.

⁴⁴ Zob. W. Konarski, *System konstytucyjny Irlandii*, s. 17-18, 27.

⁴⁵ Rolniczy charakter kraju odgrywał istotną rolę w całym rozwoju gospodarczym Irlandii, wpływając jednocześnie na rodzaj więzi międzyludzkich i współżycie społeczne, włącznie z ukształtowaniem patriarchalnego modelu rodziny. Zainteresowanym szerzej tą problematyką można polecić dwie prace: *Family and Community in Ireland*, ed. M. A. Arensberg, S.T. Kimball, Cambridge 1940 oraz T.P. O’Neill, *Life and Tradition in Rural Ireland*, London 1977.

że właściciele tychże i ich rodziny są konserwatywne, pozbawione wyobraźni, krótkowzroczne i indywidualistyczne. Nie zmieniają one łatwo swych metod oraz wzorów pracy i życia⁴⁶.

Konflikty społeczne na wsi irlandzkiej objawiały się także w postaci akcji terrorystycznych przeprowadzanych przez zakonspirowane organizacje chłopskie. Występując zbrojnie przeciw ściągającym od nich stale podwyższone renty dzierżawne landlordom (*landlords*), czyli bogatym właścicielom ziemskim, domagali się w ten sposób zmiany niesprawiedliwych stosunków społeczno-gospodarczych. Terror chłopski dawał się we znaki arystokracji irlandzkiej szczególnie w XVIII w.⁴⁷ Druga połowa XIX w. to z kolei okres prób uregulowania napiętych dotąd stosunków na wsi irlandzkiej przez rząd brytyjski, popierany przez stronnictwo nacjonalistów irlandzkich w Izbie Gmin. Doszło wówczas do uchwalenia ustaw agrarnych, polepszających w pewnym stopniu położenie chłopstwa, a zwłaszcza najuboższych dzierżawców. Polityka łagodzenia napięć na wsi poprzez tworzenie mniejszych samodzielnych gospodarstw była prowadzona także po uzyskaniu przez Irlandię niepodległości⁴⁸.

Termin „zanikające społeczeństwo chłopskie” w interpretacji Chubba oznacza ważną zmianę w kategoriach ludności uprawiającej ziemię. Niemal zupełny zanik kategorii ubogich dzierżawców spowodował powstanie wielu drobnych gospodarstw i nowej warstwy społecznej wewnątrz chłopstwa. Nie doszło jednak do zupełnej likwidacji źródeł napięć na wsi. Także w wieku XX istniały w Irlandii obszary, na których radykalizm chłopski dawał o sobie znać, z tą jednak różnicą, że wykształciła się sprzeczność na linii ubodzy – bogaci gospodarze, nie zaś dzierżawcy – właściciele ziemscy, a także z tą, że konflikty te nie mają charakteru ogólnonarodowego, jak miało to miejsce w latach 70. XIX w., w czasie działalności tzw. Irlandzkiej Narodowej Ligi Ziemskiej (*Irish National Land League*)⁴⁹.

⁴⁶ Cyt. za: B. Chubb, *The Government and Politics...*, s. 52.

⁴⁷ Por. R.F. Foster, *Modern Ireland...*, s. 222-223; S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, s. 276.

⁴⁸ Uchwalanie wzmiankowanych ustaw agrarnych przez Izbę Gmin rozpoczęło się w 1870 r. Por. S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, s. 298, 302-303; F.S.L. Lyons, *Ireland since the Famine*, s. 144 i nn., oraz *passim*. Liczbowe konsekwencje przemian własnościowych w rolnictwie wyglądały następująco: w roku 1870 właściciele ziemscy w Irlandii stanowili populację na poziomie około 3% przy 97% dzierżawców, natomiast w roku 1916 ta pierwsza kategoria sięgnęła 63,9%, zaś dzierżawcy 36,1%. Nastąpił zatem znaczący liczbowo awans licznych grup społecznych ze statusu dzierżawcy do rangi właściciela ziemi. Por. D. Thornley, *Historical Introduction*, [w:] B. Chubb, *The Government and Politics...*, s. 23.

⁴⁹ Problematykę źródeł napięć społecznych o charakterze rolniczym i na tym tle działalność Ligi Ziemskiej przedstawiają liczni badacze. Por. S. Clark, *Social Origins of the Irish Land War*, New York 1979; R.F. Foster, *Modern Ireland...*, s. 405 i nn.; F.S.L. Lyons, *Ireland since the Famine*, s. 164-177 i *passim*.

2.4. Katolicyzm irlandzki, autorytaryzm, lojalność i antyintelektualizm

Dominującym wyznaniem wśród obywateli Irlandii niepodległej wciąż pozostaje rzymski katolicyzm. Wedle oficjalnych statystyk, katolicy stanowią 92% ogółu jej mieszkańców⁵⁰. Ten stan miał z reguły olbrzymie znaczenie dla obrazu sił politycznych działających w kraju, stymulując dodatkowo konserwatyzm społeczny zarówno samych Irlandczyków, jak i ich państwa⁵¹. Historyczna ranga katolicyzmu łączy się z następnymi komponentami wymienionymi przez Chubba: autorytaryzmem (*authoritarianism*), czyli przesadnym posłuszeństwem wobec rodzimych instytucji władzy, lojalnością i antyintelektualizmem. Katolicyzm wprowadzony do Irlandii w V w. n.e. przez jej apostoła św. Patryka przyjął się stosunkowo szybko i bez szczególnie dramatycznych wydarzeń, przyczyniając się następnie do uczynienia z Irlandii wczesnośredniowiecznego ośrodka kultury, promieniującego na całą ówczesną Europę⁵². Wypada odnotować, że święty ten stanowi niezwykle interesujący przykład apostoła ufego w siłę argumentu, nie zaś w argument siły⁵³. Trudno zaprzeczyć, że ten drugi zdecydowanie przeważał podczas większości misji chrystianizacyjnych. Św. Patrykowi zostały wręcz nadane atrybuty bohatera narodowego Irlandii. Zrobił to Stefan Czarnowski w swoim klasycznym studium na ten temat⁵⁴. Po przybyciu w XII w. Anglonormanów do Irlandii lokalny Kościół rzymskokatolicki traktowany był przez nich jako istotny wspornik i stymulator oporu Celtów wobec najeźdźców. W rezultacie z biegiem czasu irlandzcy duchowni z Dublinia zaczęli tracić prawo do uzyskiwania nominacji na wyższe funkcje kościelne⁵⁵. Jednak do momentu reformacji ujarzmianie lokalnej ludności przez najeźdźców oparte było bardziej na etnicznie uargumentowanej retoryce antyceltyckiej aniżeli czysto religijnej. Scalenie obu tych retoryk jako podstawy do represji wobec pozostających przy katolicyzmie irlandzkich Celtów nastąpiło na znaczącą skalę w epoce reformacji, a zwłaszcza po zerwaniu przez Anglię więzi religijnych z papieżem. I utrzymało się praktycznie przez następne czterysta lat⁵⁶.

⁵⁰ Zob. <http://www.populstat.info/Europe/irelandg.htm> (dostęp: 25.12.2011).

⁵¹ Fundamentalną rolę religii katolickiej w społeczeństwie irlandzkim, w tym także jej politycznej, porusza wielu autorów. Do grupy pionierów należą tu z pewnością: P. Blanchard, *The Irish and Catholic Power*, London 1954; E. Larkin, *The Roman Catholic Church and the Emergence of the Modern Irish Political System, 1874-1878*, Blackrock-Washington, D.C. 1996 czy J.H. Whyte, *Church and State in Modern Ireland, 1923-1979*, Dublin 1980.

⁵² Zob. D. Ó Corráin, *Prehistoric and Early Ireland*, [w:] *The Oxford History of Ireland*, *passim*.

⁵³ Zob. J. Glemp, kardynał, *Na Wyspie Świętego Patryka*, Poznań 1992, s. 7-8.

⁵⁴ Zob. S. Czarnowski, *Kult bohaterów i jego społeczne podłoże. Święty Patryk: bohater narodowy Irlandii* [w:] *idem, Dzieła*, t. 4, Warszawa 1956. Zob. też: M. Zowczak, *Bohater jako święty*, „Etnografia Polska” 1987, t. XXXI, z. 2.

⁵⁵ Zob. K. Simms, *The Norman Invasion and the Gaelic Recovery*, [w:] *The Oxford History of Ireland*, s. 59 i *passim*.

⁵⁶ Por. N. Canny, *Early Modern Ireland, c. 1500-1700*, [w:] *The Oxford History of Ireland*; D. Fitzpatrick, *Ireland since 1870*, [w:] *ibidem*; R.F. Foster, *Ascendancy and Union*, [w:] *ibidem*.

Przez cały okres zależności Irlandii od Anglii Kościół rzymskokatolicki odgrywał niezwykle ważną rolę, zwłaszcza wśród chłopstwa, jako uosobienie wartości i tożsamości narodowej oraz jako propagator dawnej tradycji i opoka moralna. Z drugiej jednak strony wyższa hierarchia kościelna – odwrotnie do wielu szeregowych księży – przejawiała uległą postawę wobec angielskich, a później brytyjskich władz, nierzadko potępiając narodowyzwoleńcze zrywy zbrojne lub je ekskomunikując⁵⁷. Abstrahując od tego ostatniego, negatywnego wizerunku Kościoła, bez wątpienia w stopniu podstawowym przyczynił się on do wytworzenia w społeczeństwie irlandzkim cech autorytaryzmu, rozumianego tu jako przesadne posłuszeństwo wobec rodzimych instytucji uosabiających sferę władzy. Należą do nich przede wszystkim rodzina, także w swej rozgałęzionej formie, czyli klan, oraz instytucje oświatowe, na przestrzeni wieków związane wszak głównie z Kościołem, a przez to niedemokratyczne. Co ciekawe, wśród konserwatywnych społecznie Irlandczyków zawsze jednak istniało zainteresowanie instytucjami demokratycznymi. Niewątpliwie wpłynęły na to amerykańska wojna o niepodległość i późniejsze związki z USA, rewolucja francuska, a następnie proces kształtowania się demokracji parlamentarnej w Europie. Oprócz Ameryki, szczególny wpływ na tę prodemokratyczną socjalizację Irlandczyków miał tu najbliższy im geograficznie sąsiad, czyli Wielka Brytania (choć przecież wzbudzający zarazem mieszane uczucia, mówiąc eufemistycznie). Dowodów na to może być wiele, jednak trzy wydają się najbardziej spektakularne. Po pierwsze, udział imigrantów irlandzkich w procesie tworzenia machin miejskich w amerykańskich partiach politycznych, zwłaszcza w Partii Demokratycznej⁵⁸. Po drugie, uczestnictwo posłów irlandzkich w pracach Izby Gmin, a szczególnie w ramach ruchu na rzecz Rządów Krajowych (*Home Rule*) – pod przywództwem Charlesa Stewarta Parnella – w ostatnim ćwierćwieczu wieku XIX⁵⁹. I wreszcie po trzecie, program polityczny wspomnianej już Sinn Féin, przywiązujący istotną wagę do utworzenia własnego zgromadzenia przedstawicielskiego jako dowodu na niepodległościowe i republikańskie aspiracje Irlandii u schyłku I wojny światowej.

W nawiązaniu do lojalności (*loyalty*) Chubb jako specyfikę irlandzką dostrzega „lojalność bardziej w stosunku do instytucji i zwłaszcza osób aniżeli wobec idei”⁶⁰.

⁵⁷ Por. J. O'Beirne Ranelagh, *Historia Irlandii*, s. 126-129; C. Wittke, *The Irish in America*, Baton Rouge 1956, s. 153.

⁵⁸ Por. C. Wittke, *The Irish in America*; S.P. Erie, *Rainbow's End: Irish American and the Dilemmas of Urban Machine Politics, 1840-1985*, Los Angeles 1988; G.C. Kinloch, *Irish-American Politics: Protestant and Catholic*, [w:] *America's Ethnic Politics*, ed. J.S. Roucek, B. Eisenberg, Westport-London 1982; E.M. Levine, *The Irish and Irish Politicians: A Study of Cultural and Social Alienation*, Notre Dame-London 1966; G.E. Reedy, *From the Ward to the White House: The Irish in American Politics*, New York 1991.

⁵⁹ Por. M. Hurst, *Parnell and Irish Nationalism*, London 1968; F.S.L. Lyons, *Charles Stewart Parnell*, London 1977; C. Cruise O'Brien, *Parnell and his Party, 1880-1890*, Oxford 1957.

⁶⁰ Cyt. za: B. Chubb, *The Government and Politics...*, s. 55-56. Lojalność tę w stosunku do osób (tu polityków lokalnych) zauważa też P.M. Sacks w swej klasycznej pracy *The Donegal Mafia: An Irish Political Machine*, New Haven 1976, s. 7.

Innymi słowy, wskazuje on na rolę międzypokoleniowego kultywowania tradycji postrzegania życia społeczno-politycznego jako przestrzeni naznaczonej osobowością wybitnych jednostek. W rezultacie można znaleźć wiele przykładów osób publicznych, których wielopokoleniowo potwierdzona ranga miała wielki wpływ na okazywanie wobec nich szczególnej lojalności ze strony Irlandczyków. Wystarczy tu przypomnieć Daniela O'Connella, Charlesa Stewarta Parnella, Padraica Pearse'a, Jamesa Connolly'ego, Michaela Collinsa czy Eamona de Valerę⁶¹.

Z autorytaryzmem łączy się bezpośrednio antyintelektualizm (*anti-intellectualism*). Także ten komponent w podstawowym stopniu dotyczy działalności Kościoła rzymskokatolickiego będącego przez setki lat niekwestionowanym autorytetem moralnym. Kościół irlandzki wielokrotnie reprezentował stanowisko wysoce konserwatywne w odniesieniu do radykalnych społecznie orientacji ideowopolitycznych, także w dziedzinie obyczajowości i moralności, a nawet wobec brzmienia konstytucji i ustawodawstwa państwowego (o czym poniżej). Konsekwencjami tego były m.in. wyjątkowo niekorzystny klimat społeczny dla intelektualistów, cenzura o charakterze obyczajowym i umieszczenie na indeksie – na mocy Ustawy o cenzurze publikacji z 1929 r. – książek pisarzy tej miary, co George Bernard Shaw, Ernest Hemingway, John Steinbeck, James Joyce, Anatole France, Maksym Gorki, Jean Paul Sartre, André Malraux, Alberto Moravia, André Gide, Albert Camus czy William Faulkner⁶². Antyintelektualizm Kościoła nie budził i nie budzi zresztą do chwili obecnej większych wątpliwości, jeżeli spojrzymy na jego postępowanie w Irlandii. Takie jego stanowisko znajdowało swoje odzwierciedlenie w mentalności większości społeczeństwa irlandzkiego, kształtując w nim postawy antyintelektualne, zwłaszcza w dziedzinie swobody obyczajów. Dopiero przełom lat 60. i 70. XX w. przyniósł ograniczenie instytucjonalnego wpływu Kościoła rzymskokatolickiego na sferę wolności słowa i sumienia oraz swobody obyczajowej. 11 lipca 1967 r. na mocy osobnej ustawy ograniczono wspomnianą wyżej cenzurę obyczajową, skierowaną formalnie przeciwko obscenicznosci i pornografii w literaturze i prasie⁶³.

W kontekście rozważań o wpływie Kościoła rzymskokatolickiego na wykształcenie cech kultury politycznej (i prawnej) społeczeństwa w Irlandii wypada dodać, iż wpływ ten udowodniały konkretne fragmenty Konstytucji z 1937 r. I tak, zachowana do dziś jej preambuła zawiera zarówno fragmenty *stricte* religijne, jak też odwołujące się do doktryny suwerenności ludu. W ten sposób ustawodawca

⁶¹ Kilka prac odnoszących się do niektórych z wymienionych tu osób zacytowano już w powyższych przypisach. W tym miejscu jeszcze kilka innych: D. Ferriter, *Judging Dev: A Reassessment of the Life and Legacy of Eamon de Valera*, Dublin 2007; C.D. Greaves, *The Life and Times of James Connolly*, London 1976; S. Levenson, *James Connolly: A Biography*, London 1973; *The World of Daniel O'Connell*, ed. D. McCartney, Dublin–Cork 1980; R. Taylor, *Michael Collins*, London 1961.

⁶² Por. S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, s. 348; B. Inglis, *The Story of Ireland*, London 1956, s. 245; F.S.L. Lyons, *Ireland since the Famine*, s. 386–387.

⁶³ Zob. *Ireland. The Past Twenty Years: An Illustrated Chronology*, ed. J. O'Donnell, Dublin 1986, s. 9–10.

kształtował wizerunek Irlandii jako kraju, w którym nastąpiło „pogodzenie pojęcia suwerenności ludu ze starszą, średniowieczną koncepcją państwa teokratycznego”⁶⁴. Preambuła rozpoczyna się od słów: „W Imię Trójcy Przenajświętszej, od której pochodzi wszelka władza i do której, jako naszego ostatecznego końca, winny się odnosić wszystkie działania zarówno ludzi, jak i Państw”. Zaraz potem następuje wzmianka o narodzie irlandzkim (*people of Éire*) dumnie potwierdzającym swe „obowiązki wobec [...] Jezusa Chrystusa”. I wreszcie na jej końcu zostaje stwierdzone, że tenże naród „przyjmuje (*adopt*), ustanawia (*enact*) i przyznaje (*give*) sobie tę Konstytucję”⁶⁵. Z kolei aż do roku 1972 art. 44 ust. 1, pkt 2 Konstytucji stwierdzał, iż: „Państwo uznaje specjalną pozycję Świętego Apostolskiego Kościoła Rzymskokatolickiego jako Strażnika Wiary wyznawanej przez ogromną większość obywateli”⁶⁶. Powyższe brzmienie tego artykułu zostało odrzucone w ogólnonarodowym referendum konstytucyjnym z 7 grudnia 1972 r. Niecały miesiąc później, 5 stycznia 1973 r., weszła w życie Piąta Poprawka do Konstytucji, na mocy której żadne wyznanie religijne nie jest wymienione dosłownie w Konstytucji, państwo zaś gwarantuje odtąd wszystkim konfesjom jednakowy status prawny⁶⁷.

Należy też wspomnieć, iż hierarchia rzymskokatolicka miała zwyczaj wpływania na brzmienie uchwalanych ustaw, włącznie z działaniami skutkującymi odrzuceniem niektórych projektów. Najbardziej spektakularnym przykładem był tu projekt ochrony zdrowia matki i dziecka (*Mother and Child Scheme*) – z lat 1950-1951 – zakładający utworzenie systemu bezpłatnej opieki lekarskiej dla matek oraz dzieci poniżej 16. roku życia⁶⁸. W swoim liście pasterskim biskupi irlandzcy zarzucili projektowi przedłożonemu przez ówczesnego ministra zdrowia dr. Noëla Browne’a, reprezentującego lewicową partię Clann na Poblachta (irl. Dzieci Republiki), że eksponując nadmiernie regulacyjną rolę państwa, może stać się „gotowym instrumentem do przyszłej agresji totalitarnej”⁶⁹. Ostatecznie projekt ten upadł, zaś minister ustąpił ze stanowiska.

Przytoczone wyżej cechy kultury politycznej, a także fragmenty Konstytucji podkreślały rangę ideologicznej roli Kościoła jako instytucji wpływającej na życie polityczne państwa zarówno w odniesieniu do bieżących wydarzeń politycznych,

⁶⁴ Cyt. za: N. Mansergh, *Survey of British Commonwealth Affairs: Problems of External Policy, 1931-1939*, London 1952, s. 297.

⁶⁵ Tłumaczenie autora niniejszego tekstu na podstawie wydania Konstytucji: *Bunreacht na hÉireann (Constitution of Ireland)*, Dublin 1995. Zob. też *Konstytucja Irlandii*, s. 33.

⁶⁶ Treść art. 44 w brzmieniu z 1937 r., cyt. za: D. Keogh, *The Irish Constitutional Revolution: An Analysis of the Making of the Constitution*, „Administration” 1987, vol. XXXV, no. 4, s. 23 (tłum. autora).

⁶⁷ Por. M. Manning, *Ireland, [w:] Referendums: A Comparative Study of Practice and Theory*, ed. D. Butler, A. Ranney, Washington 1978, s. 208-209; *Ireland. The Past Twenty Years...*, s. 39.

⁶⁸ Na ten temat por. N. Browne, *Against the Tide*, Dublin 1986, zwłaszcza s. 156-188 i *passim*; E. MacDermott, *Clann na Poblachta*, Cork 1998, zwłaszcza s. 149-161.

⁶⁹ Cyt. za: J.A. Murphy, *Ireland in the Twentieth Century*, s. 132.

jak i w procesie stanowienia prawa⁷⁰. Taka sytuacja sprzyjała niewątpliwie kosztowniu konserwatyźmu jako cechy kultury politycznej społeczeństwa. Kolejne znaczące osłabienie wpływu Kościoła w tej mierze nastąpiło u schyłku ubiegłego stulecia, co znajdzie swoje odzwierciedlenie w dalszej części artykułu.

3. Komentarz na kanwie uwag Johna Coakleya

Rozważania współczesnego politologa irlandzkiego Johna Coakleya wokół kultury politycznej Irlandczyków uwzględniają okres niespotykanej w dziejach Irlandii dynamiki zmian w sferze społeczno-ekonomicznej, jaka nastąpiła w okresie począwszy od drugiej połowy lat 80. XX w. Wynikające stąd wnioski pokazują naturalne związki między procesami modernizacji zachodzącymi w gospodarce, a także w społeczeństwie irlandzkim i zmianami w obliczu kultury politycznej tego społeczeństwa. Coakley nie lekceważy doświadczeń wynikających z przeszłości dla jej wizerunku, w tym także dorobku Chubba w tej mierze. Co jest jednak naturalne, łączy te doświadczenia ze zmianami zauważalnymi we wspomnianym wyżej okresie. Uwagi na temat kultury politycznej konstruuje z perspektywy trzech wymiarów: rozwoju społeczno-gospodarczego, ewolucji kulturowej oraz długotrwałego doświadczenia politycznego⁷¹. W docenieniu ich rangi pomocna staje się obserwacja gospodarczej ewolucji Irlandii niepodległej w okresie po II wojnie światowej. Poniżej garść uwag na ten właśnie temat.

Przez niemal cały ubiegły wiek Irlandia posiadała opinię słabo rozwiniętego kraju rolniczo-przemysłowego. Pierwsza próba całościowego ożywienia gospodarki irlandzkiej nastąpiła kilkanaście lat przed uzyskaniem przez Irlandię członkostwa we Wspólnotach Europejskich. Przyjęty przez rząd Fianna Fáil w listopadzie 1958 r. tzw. Pierwszy Program Ekspansji Gospodarczej (*First Programme for Economic Expansion*) skupiał się na działaniach mających zdynamizować eksport oraz przyciągnąć obcy kapitał i ekspertów z zagranicy⁷². Ta próba odejścia od dotychczas obowiązującego modelu gospodarki, zasadzającego się na samowystarczalności i protekcjonizmie, nie wpłynęła korzystnie na wizerunek Irlandii, także pod kątem wypełniania przez nią funkcji socjalnej, wciąż ocenianej jako nazbyt ograniczona. Mimo tych uwag z perspektywy minionych lat Program Ekspansji postrzegany jest jako zdemonstrowanie przez rządzących Irlandią chęci zmiany jej niekorzystnego oblicza

⁷⁰ Kwestie te w literaturze polskiej syntetyzuje W. Konarski, *Rola Kościoła katolickiego w procesie ewolucji polityczno-ustrojowej niepodległej Irlandii*, [w:] *Przestrzeń polityki i spraw wyznaniowych. Szkice dedykowane Profesorowi Januszowi Osuchowskiemu z okazji 75-lecia urodzin*, red. B. Górowska, Warszawa 2004.

⁷¹ Zob. J. Coakley, *Society and Political Culture*, [w:] *Politics in the Republic of Ireland*, ed. idem, M. Gallagher, London–New York 2003, s. 34. Dalsze rozważania wokół dynamiki zmian kultury politycznej społeczeństwa irlandzkiego w znacznej części odnoszą się do tego właśnie tekstu.

⁷² Zob. J. Horgan, *Séan Lemass...*, s. 174-180.

jako kraju gospodarczo i społecznie odstającego od innych państw Zachodu. Tradycyjnie też pozytywna ocena tej próby zreformowania gospodarki szczególnie często kojarzona jest z osobą ówczesnego premiera, wspomnianego już Séana Lemassa.

Poziom rozwoju gospodarczego Irlandii – uzyskany na przełomie wieku poprzedniego i obecnego – można uznać za fenomen niemający precedensu w Europie ostatnich trzydziestu lat. Kojarzone do niedawna z Irlandią, nośne propagandowo określenie celtyckiego tygrysa stało się popularne w ostatnim dziesięcioleciu XX w. Dopomógł w tym przełom w myśleniu ekonomicznym udowadniający dojrzałość szeroko pojętych irlandzkich elit politycznych i gospodarczych. Około połowy dekady lat 80. – w odpowiedzi na wciąż niekorzystne tendencje w gospodarce Irlandii – zaczęła w nich narastać potrzeba wypracowania nowego programu rozwoju gospodarczego. Przeprowadzono szerokie konsultacje społeczne oraz osiągnięto porozumienie z największymi związkami zawodowymi. Ostatecznie program ten został wprowadzony w 1987 r. przez ówczesny rząd Fianna Fáil⁷³. „Składały się na niego trzy elementy – program naprawy finansów publicznych, nowa polityka strukturalna, której celem była znaczna poprawa konkurencyjności gospodarki, oraz Porozumienie Społeczne, czyli porozumienie z głównymi siłami społecznymi co do priorytetów polityki gospodarczej i społecznej”⁷⁴. Skoncentrowano się na wykorzystaniu nowoczesnych technologii, istotnych dla rozwoju wybranych gałęzi przemysłu i usług, a zwłaszcza elektroniki, przemysłu farmaceutycznego i urzędzeń medycznych oraz usług finansowych i turystycznych. Zdając sobie sprawę z wysokiego poziomu bezrobocia, przekraczającego na początku lat 90. ubiegłego stulecia 17%, podjęto wysiłki na rzecz utworzenia nowych miejsc pracy. Sformułowano atrakcyjną ofertę dla zagranicznych inwestorów, proponując wynoszący zaledwie 10% podatek od zysków przedsiębiorstw. Kluczowe okazały się tu fundusze strukturalne UE stanowiące średnio netto około 4% Produktu Krajowego Brutto w skali roku. Pod względem skali ich wykorzystania, zwłaszcza w sferze rolnictwa, Irlandia nie miała sobie równych. Z kolei inwestując w oświatę i naukę, przygotowywano wysoko kwalifikowane kadry na potrzeby rozwijanych dziedzin gospodarki. Efekty tych działań przeszły oczekiwania nawet ich inicjatorów.

I tak, w tychże latach 90. XX w. wzrost PKB przekraczał 7% średnio rocznie, co oznaczało jego trzykrotnie wyższą dynamikę niż w innych państwach UE. W roku 2000 wzrost ten osiągnął wielkość 29 866 USD na jednego mieszkańca Irlandii, co oznaczało 110% średniego poziomu w Unii. Ówczesna stopa inflacji wyniosła 2,5%, a bezrobocie spadło do poziomu zaledwie 4% – nigdy wcześniej niemożliwego do osiągnięcia. Znaczące zmiany zaszły też w strukturze zatrudnienia w gospodarce. I tak, odsetek zatrudnionych w przemyśle wyniósł 36%, natomiast w usługach 55%.

⁷³ Zob. J. Płachecki, *System polityczny Irlandii...*, s. 252.

⁷⁴ Cyt. za: B. Liberska, „Model irlandzki” – czy szansą na przyszłość?, „Polska 2000 Plus” 2003, nr 2 (8), s. 61. Pozostałe dane na temat działań ówczesnych władz irlandzkich w sferze gospodarki oraz ich efektów zawarte: *ibidem*, *passim*. Por. też: Z. Fiejka, *Kilka uwag o irlandzkim sukcesie*, „Polska 2000 Plus” 2003, nr 2 (8); J. Płachecki, *System polityczny Irlandii...*, s. 252-255.

Najbardziej znacząca zmiana nastąpiła w rolnictwie, w którym zatrudnienie spadło z 25% – na początku lat 80. – do około 7% ogółu ludności.

Przez cały czas kwestią nierozwiązaną i to praktycznie do chwili obecnej pozostaje wysoka stopa ubóstwa. Niekorzystne symptomy w tej sferze pogłębiły się w kilku ostatnich latach. Począwszy od roku 2008, pojawiały się w Irlandii fatalne tendencje będące konsekwencją światowego kryzysu ekonomicznego⁷⁵. Doszło do załamania się systemu bankowego i innych sektorów gospodarki. Nastąpiły głębokie cięcia w wydatkach publicznych, blisko trzykrotnie – w latach 2007-2009 – wzrósł poziom bezrobocia, zwiększało się zadłużenie wewnętrzne i zewnętrzne. Kryzys fatalnie odbił się na ważnym tu rynku nieruchomości. Z symbolu niedawnego sukcesu gospodarczego Irlandia dość szybko stała się przykładem gospodarki nieradzącej sobie z następstwami kryzysu. Wszystko to wpłynęło na zupełną utratę zaufania społecznego do sprawujących władzę, przynosząc rządzącej Fianna Fáil największą w jej dziejach klęskę wyborczą i odsuwając ją od steru rządów. W ostatnich wyborach z dnia 25 lutego 2011 r. jej stan posiadania w izbie niższej, czyli Dáil, zmniejszył się do zaledwie dwudziestu deputowanych w porównaniu z siedemdziesięcioma ośmioma wybranymi w roku 2007⁷⁶. Rząd utworzony przez Fine Gael i labourzystów wydaje się zdeterminowany w działaniach mających dopomóc w wyjściu z zapaści⁷⁷. Może to jednak zająć wiele lat, a symptomem wciąż istniejącego pesymizmu społecznego – mimo chwalebnych Irlandię wypowiedzi polityków irlandzkich i zagranicznych – jest zwiększanie się u Irlandczyków chęci emigracji⁷⁸. Niezależnie od tych negatywnych konsekwencji kryzysu syndrom celtyckiego tygrysa przyniósł istotne zmiany w kulturze politycznej społeczeństwa irlandzkiego.

Irlandzki skok modernizacyjny – niezależnie od jego późniejszego wyhamowania – pokazuje zatem, dlaczego wizerunek kultury politycznej w interpretacji Chubba należy uzupełnić o tendencje zauważone przez Coakleya. Ten pierwszy bowiem w swoich uwagach uwzględniał cechy kształtowanego przez wieki tradycyjnego modelu tejże kultury, ten drugi natomiast zademonstrował konsekwencje dynamiki zmian w zawartości treściowej tegoż modelu. Nie dziwi więc, że właśnie tę dynamikę uczynił Coakley tłem swoich rozważań o cechach kultury politycznej społeczeństwa irlandzkiego na przełomie wieków XX i XXI.

Na kanwie typologii Chubba i własnych przemyśleń autor ten dochodzi do szeregu konkluzji. I tak, odnotowuje obowiązywanie konsensu społecznego w kwestii kluczowych wartości odnoszących się do tożsamości narodowej. Jego zdaniem, w dalszym ciągu funkcjonuje powszechna zgoda społeczna co do kardy-

⁷⁵ Omówienie załamania gospodarczego zob. *ibidem*, s. 260-264. Zob. też <http://biznes.onet.pl/kryzysowa-sytuacja-irlandii,18543,3791391,1,news-detaj> (dostęp: 08.01.2012).

⁷⁶ Zob. <http://electionsireland.org/results/general/31dail.cfm> (dostęp: 08.01.2012).

⁷⁷ Zob. <http://biznes.onet.pl/irlandia-rzad-proponuje-oszczednosciowy-budzet,18512,4957538,1,news-detaj> (dostęp: 11.01.2012).

⁷⁸ Por. <http://biznes.onet.pl/prymus-czasow-kryzysu,18543,4964207,1,news-detaj> (dostęp: 11.01.2012) oraz <http://biznes.onet.pl/irlandczycy-uciekaja-przed-kryzysem-za-granice,18512,4986688,1,news-detaj> (dostęp: 11.01.2012).

nalnych założeń nacjonalizmu irlandzkiego, uosabianych poprzez istnienie samodzielnego państwa irlandzkiego. Ma to obecnie oznaczać brak wyzwań dla legitymizacji Republiki Irlandii. Tak sformułowany pogląd uzupełniłbym jednak uwagą, iż nie oznacza to zgody na uznanie tego określenia jako oficjalnej nazwy niepodległej Irlandii w jej obecnym kształcie terytorialnym. Można założyć, że miano Éire – obowiązujące wciąż w Konstytucji jako oficjalna nazwa państwa – utraci tę rangę na rzecz Republiki Irlandii w chwili, gdy terytorium całej wyspy stanie się republiką. Konsens polityczno-prawny istnieje zatem i w tej ostatniej kwestii. Ten fakt także należy odnotować jako istotną cechę kultury politycznej.

Zdaniem Coakleya, w Irlandczykach wzrosło przekonanie do wartości demokratycznych kosztem autorytarnych, wyprowadzanych wcześniej ze szczególnej roli nacjonalizmu i religii.

Oslabienie tego pierwszego stało się konsekwencją zawarcia w Belfaście tzw. porozumienia wielkopiątkowego (Good Friday Agreement) z 10 kwietnia 1998 r. Formalnie zakończyło ono trwający od końca lat 60. konflikt w Irlandii Północnej oraz wytyczyło zasady nowego ustroju politycznego tej prowincji brytyjskiej, który miał respektować prawa większości protestanckiej i mniejszości katolickiej⁷⁹. W konsekwencji spowodowało to osłabienie równocześnie irredentystycznego i fundamentalistycznego charakteru tego nacjonalizmu, odzwierciedlonego w pierwszych fragmentach Konstytucji z 1937 r. W swym pierwotnym brzmieniu art. 2 nie uznawał podziału wyspy, utrzymując, iż: „Terytorium narodowe składa się z całej wyspy Irlandii, jej wysp i mórz terytorialnych”. Z kolei art. 3 zakładał, że: „Do czasu ponownego zjednoczenia terytorium narodowego prawa uchwalone przez Parlament będą mieć taki zasięg [terytorialny – W.K.], jak prawa Wolnego Państwa Irlandzkiego”⁸⁰. W ten sposób dokonano świadomej geograficznej i polityczno-prawnej prowokacji wobec zwolenników utrzymania statusu Irlandii Północnej jako prowincji brytyjskiej. Konsekwencją zawarcia porozumienia z dnia 10 kwietnia 1998 r. stało się zaproponowanie przez władze w Dublinie nowej treści obu tych artykułów. Usankcjonowała ją Dziewiętnasta Poprawka do Konstytucji przyjęta w ogólnonarodowym referendum z maja 1998 r.⁸¹ Art. 2 w obecnym brzmieniu przyznaje każdej osobie urodzonej na terytorium wyspy Irlandii prawo należenia do narodu irlandzkiego. Art. 3 podkreśla potrzebę jedności wszystkich mieszkańców tego terytorium, ale z uwzględnieniem ich zróżnicowanej tożsamości i tradycji. Równocześnie nie zostaje zarzucona idea utworzenia zjednoczonego państwa irlandzkiego, jednak wyłącznie za pomocą środków pokojowych oraz na mocy decyzji demokratycznie wyrażonej przez wszystkich mieszkańców obu części wyspy⁸². Tak wyraźne opowiedzenie się za ideą narodu politycznego potwierdza postawioną wyżej tezę Coakleya o rosnącej randze

⁷⁹ Pełny tekst porozumienia oraz jego kompleksową analizę zawiera praca: A. Morgan, *The Belfast Agreement: A Practical and Legal Analysis*, London 2000.

⁸⁰ Treść obu artykułów w dawnym brzmieniu za: *Bunreacht na hÉireann*, s. 4-5.

⁸¹ Zob. *Konstytucja Irlandii*, s. 92.

⁸² *Ibidem*, s. 34.

czynnika demokratycznego kosztem autorytarnego. Pokazuje zarazem, że społeczeństwo irlandzkie w znaczącym stopniu odeszło od etnicznego ekskluzywizmu na rzecz takiegoż inkluzywizmu.

Wspomniane wyżej pomniejszenie roli religii wynikało ze zderzenia się dotychczasowej, znaczącej roli Kościoła rzymskokatolickiego z procesami laicyzacji, docierającymi do Irlandii z Wielkiej Brytanii i Europy kontynentalnej. Efektem tych nowych tendencji stała się konieczność podjęcia przez Kościół działań na rzecz obrony swojej pozycji⁸³. Udało mu się to w niewielkim stopniu.

I tak, w Irlandii w dalszym ciągu istnieje zakaz przerywania ciąży, a ostatni przypadek zmiany przepisów w tej mierze został odrzucony na mocy referendum konstytucyjnego z 7 września 1983 r. Ósma Poprawka do Konstytucji, potwierdzająca gwarancję takiego zakazu poprzez uzupełnienie fragmentu art. 40 tejże o stosowny przepis, weszła w życie w październiku 1983 r.⁸⁴

W ostatniej dekadzie wieku XX doszło w Kościele do poważnego kryzysu wewnętrznego za sprawą ujawnienia w mediach przypadków niemoralnego prowadzenia się części księży katolickich. Dotyczyło to zarówno oskarżeń o pedofilię stawianych publicznie części duchownych, jak i faktu przyznania się przez byłego biskupa Galway, Eamonna Caseya, do posiadania kilkunastoletniego syna⁸⁵. W tym samym czasie narastała presja społeczna w kierunku legalizacji prawa do rozwodu. W rezultacie Kościół (a zwłaszcza jego wyższa hierarchia) koncentrował się na poszukiwaniu dróg wyjścia z tej niekorzystnej sytuacji, nie angażując się zbyt w kształtowanie postaw obywateli w duchu antyrozwodowym. W referendum konstytucyjnym z 24 listopada 1995 r. nieznaczną przewagę – 50,28% ogółu głosujących (0,82 mln) – uzyskali zwolennicy rozwodów. Wniesiona następnie apelacja o jego unieważnienie została ostatecznie rozstrzygnięta przez Sąd Najwyższy z korzyścią dla zwolenników rozwodów. 17 czerwca 1996 r. zaczęła obowiązywać Piętnasta Poprawka do Konstytucji sankcjonująca prawo do rozwodów⁸⁶.

Nawiązując do powyższych obserwacji, trafna staje się konstatacja Coakleya, iż „w kwestiach społecznych i moralnych konflikt między klerykałizmem i sekularyzmem wyłonił się jako charakterystyczne zjawisko irlandzkiego życia”⁸⁷. Autor ten wciąż traktuje konserwatyzm jako dominujący sposób widzenia kwestii społeczno-gospodarczych i to niezależnie od zmian zauważalnych w sposobie jego artykułowania. Uwagi te powiązane są w różnym stopniu ze spostrzeżeniami wokół kultury politycznej poczynionymi wcześniej przez Chubba. Wśród wniosków Coakleya widziałym natomiast jeden niewystępujący u badacza będącego tu chronologicznie wcześniejszym. Coakley, poprzez odwoływanie się do sfery polityki zagranicznej,

⁸³ Zob. M. Maguire, *Pressure Groups in Ireland*, „Administration” 1977, vol. XXV, no. 3, s. 355.

⁸⁴ Por. *Konstytucja Irlandii*, s. 90; *Ireland. The Past Twenty Years...*, s. 113.

⁸⁵ Por. „Gazeta Wyborcza”, 24.09.1995; „Socialist Worker” 1995.

⁸⁶ Zob. *Konstytucja Irlandii*, s. 91.

⁸⁷ Cyt. za: J. Coakley, *Society and Political Culture*, s. 67.

zauważa wyłanianie się napięcia pomiędzy izolacjonizmem i kosmopolityzmem. Dowodem na utrzymanie znaczenia postaw izolacjonistycznych jest występujący w Irlandii od wielu lat brak zgody na jej przynależność do jakiegokolwiek międzynarodowego sojuszu wojskowego. Konsekwencją tego staje się traktowanie militarnej neutralności jako filaru irlandzkiej polityki zagranicznej. Po raz pierwszy ogłosił ją parlament irlandzki w chwili wybuchu II wojny światowej⁸⁸. Stan taki kontynuowany był przez cały okres powojenny. Mimo oczekiwań, że Irlandia zgłosi akces do NATO, tak się nie stało. Głównym argumentem na „nie”, jaki został tu oficjalnie użyty, był fakt utrzymywania podziału wyspy Irlandii. Argumentowano, że Irlandia niepodległa nie może zostać członkiem sojuszu wojskowego, w skład którego wchodzi państwo odpowiedzialne za ten podział⁸⁹. Takie stanowisko nie przeszkodziło jednak Irlandii w braniu udziału przez jej żołnierzy w misjach ONZ, zwłaszcza na Bliskim Wschodzie, Cyprze, w Kongo i Kaszmirze⁹⁰. Duża część opinii publicznej nie prezentuje obecnie tak daleko posuniętego dogmatyzmu wobec tej kwestii. Z drugiej strony nie można jednak mówić o odwróceniu się tej tendencji w kierunku partycypacji. Równocześnie Irlandia postrzegana jest przez jej mieszkańców jako beneficjent z tytułu przynależności do Unii Europejskiej. Takiej oceny nie mogą zmienić dwukrotne dotąd przypadki odrzucenia w referendum europejskich traktatów: nicejskiego w dniu 7 czerwca 2001 r. i lizbońskiego w dniu 13 czerwca 2008 r.⁹¹

Napięcie między izolacjonizmem i kosmopolityzmem może być też odbierane z perspektywy przemian mentalnościowych u Irlandczyków, wywołanych sukcesem gospodarczym z przełomu wieków XX i XXI. Sam sukces był antytezą izolacjonizmu gospodarczego z lat 20., 30. i 40 XX w., a następnie pokazem korzyści z tytułu uzyskania przez Irlandię rangi miejsca atrakcyjnego dla międzynarodowego kapitału. Konsekwencją tego sukcesu stała się niespotykana w dziejach Irlandii fala imigrantów, zwłaszcza z państw Europy Środkowo-Wschodniej. Irlandczycy, znani ze swego wizerunku emigrantów nierządnie padających ofiarą demonstrowanych wobec nich postaw ksenofobicznych, zetknęli się nagle ze zjawiskiem masowego napływu obcokrajowców do ich kraju. W efekcie demonstrowanie ksenofobii stało się też i ich udziałem. Nie przybrało ono znaczącej skali, niemniej miały miejsce także wydarzenia dramatyczne, włącznie z zabójstwem dwóch pracowników z Polski, dokonanych przez młodzieżowy gang w marcu 2008 r.⁹²

⁸⁸ Por. R. Fisk, *In Time of War...*, s. 99-100; J.A. Murphy, *Ireland in the Twentieth Century*, s. 100-101.

⁸⁹ Zob. F.S.L. Lyons, *Ireland since the Famine*, s. 592. Zob. też W. Fitzgerald, *Irish Unification and NATO*, Dublin 1982.

⁹⁰ Zob. J.A. Murphy, *Ireland in the Twentieth Century*, s. 148.

⁹¹ Por. <http://www.rte.ie/news/2008/0613/eulisbon.html> (dostęp: 11.01.2012); <http://www.iandrinstitute.org/New%20IRI%20Website%20Info/I&R%20Research%20and%20History/I&R%20Studies/Qvortrup%20-%20Ireland's%20Nice%20Referendum.pdf> (dostęp: 11.01.2012).

⁹² Zob. <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,4990253.html> (dostęp: 11.01.2012).

4. Rekapitulacja

Można zgodzić się z opinią Coakleya, iż obecna kultura polityczna Irlandii – mimo opóźnień w sferze społeczno-gospodarczej – przypomina tę występującą w innych państwach zachodnioeuropejskich. Wśród wartości właściwych społeczeństwu irlandzkiemu dwie mają rangę trwałych, niejako ponadczasowych, podkreślanych i przez Chubba, i przez Coakleya. Są nimi nacjonalizm i konserwatyzm, będące jednak fenomenami o zmiennej treści. Aprobata idei niepodległej i zjednoczonej Irlandii wciąż jest żywa w społeczeństwie, jednak ma obecnie wydźwięk głównie polityczny, etnicznie inkluzywny, czyli obywatelski, otwarty na inność, nie zaś etnicznie ekskluzywny, jak to bywało w przeszłości. W konsekwencji wśród Irlandczyków osłabieniu uległa ranga nastawienia antybrytyjskiego, a także postaw autorytarnych w rozumieniu podanym przez Chubba, co z kolei naruszyło dotychczasową pozycję Kościoła jako gwaranta wartości moralnych, ale też wpływowego uczestnika życia politycznego. Praktycznie od początku lat 70. trwa proces sekularyzacji społeczeństwa, choć dokonuje się on stopniowo. Wzmocnieniu uległa aprobata dla wartości demokratycznych. Zjawisko celtyckiego tygrysa zwiększyło wśród Irlandczyków postawy mieszane, najpierw kosmopolityczne, a następnie izolacjonistyczne, niekiedy wręcz przechodzące w ksenofobię. To ostatnie zjawisko jest jednak raczej tymczasowe. Na znaczącą skalę nie widać natomiast symptomów kontestowania przez społeczeństwo dotychczasowego modelu polityki zagranicznej, a zwłaszcza obronnej.

I uwaga na sam koniec. Zmiany w zestawie wartości tworzących kulturę polityczną Irlandczyków z pewnością będą miały miejsce. Trudna do przewidzenia jest natomiast ich dynamika. Ta bowiem w coraz większym stopniu zależna jest od czynników pozairlandzkich, zwłaszcza gospodarczych. I nie jest to przecież specyfika tylko Irlandii.